پرۆژەی نووسینی «هەگبەی زانین»

پێشەکی کتێبی یەکەمی «هەگبەی زانین» لە مانگی سێپتەمبەری ٢٠١٨ لە کوردستان لە چاپخانەی سەردەم لە سلێمانی بڵاو دەکرێتەوە.

هەگبەی زانین: کتێبی یەکەم؛ پیستیمۆلۆجیی کلاسیک
نووسینی: ساماڵ مانیی

پرسی ژیان و چۆنێتیی پێناسەکردن و تێگەیشتن لە خۆمان و لە جیهان، لە ئاستی تاک و کۆمەڵ پەیوەندییەکی پتەوی بە توانایی گەشەسەندنی بیرکردنەوەمانەوە هەیە. فەلسەفە وەک سەرچاوەی سەرەکیی هەموو زانستەکان ئیمکانی تێفکرین و هزرینمان بەهێز و فۆرمولە دەکات. لەم بەینەدا وێدەچێت ئێمەی کورد بە هۆی دووریمان لە فەلسەفە و تێفکرین تووشی ئاڵۆزییەک لە پێناسەکردن و ناسینی خۆمان و جیهان هاتووین. هەر بۆیەش، کوردبوون وەک ناسنامەی کۆیی ئێمەی کورد بە دەست کێشەی بیرنەکردنەوە و تێنەفکرین دەناڵێنێت. ئەمەش بووەتە هۆکارێک کە نووسەران و توێژەرانی کورد هەست بە کەمایەسییەک لەمبارەوە بکەن. لەم پێناوەدا وەرگێڕان و ناساندنی ئایدیا و ئارگیومێنت و تیۆرە سەرەکییەکانی فەلسەفە بۆ ناو کتێبخانەی کوردی گرنگییەکی زۆری هەیە و دەتوانێ کەلێنێکی گەورە لە ناودونیای ڕۆشنبیری کوردیدا پڕ بکاتەوە. بە تایبەت ئەگەر پرۆژەگەلێ بۆ فێرکاری لە بواری فەلسەفە بە زمانی کوردی هەبن کە ئاستی ئاکادیمییان بەرز بێت و تەنیا لەسەر یەک قوتابخانەی فیکری یان بیرمەند و فەیلەسووفێکی تایبەت نەوەستابن، بەڵکوو ئامانجی ئەو پرۆژەگەلە ئاشناکردنی خوێنەران بە فەلسەفە وەک شێوازی بیرکردنەوە بێت. هەر وەک دەزانین لە کۆمەڵگەی کوردستاندا بە هۆی نەبوونی وەها پرۆژەگەلێکی زانستی، فەلسەفەش وەک زۆربەی شتەکانی تر، بووەتە قوربانیی ئایدیۆلۆژیاکان و کەم نین ئەو ڕۆشنبیرانەی تەنێ پەرە بە ناو و ناوەڕۆکی فەیلەسووفێکی تایبەت دەدەن و خوێنەری کۆمەڵگەی کوردستان بە هۆی نەبوونی بنەمایەک لەمەڕ فەلسەفەدا و ئاشنانەبوونی بە کۆی بواری فەلسەفە وەک بوارێکی ئاکادیمی تووشی سەرلێشێواوی و دەمارگرژی لە بیرکردنەوەدا دەبێت کە لێکەوتە نەرێنییەکانی کۆی پرۆسەی کۆمەڵایەتی و سیاسییەکانی کوردستانی گرتووەتەوە.

پرۆژەی «هەگبەی زانین» کە لە سێ کتێب پێک هاتووە لە لایەن دکتۆر ساماڵ مانییەوە ئامادە کراوە. پرۆژەی نووسینی ئەم سێ کتێبە دەتوانێ کەلێنێک لە بواری فەلسەفە لە ناو کتێبخانەی کوردیدا، چ لە ئاستی ئاکادیمی و چ لە ئاستی خوێنەری ئاساییدا، پڕ بکاتەوە. خاتوو ساماڵ مانی نەک تەنیا وەک ئاکادیمییەکی کورد بەڵکوو وەکوو ژنێک لە کوردستاندا پێشەنگ بووە لە پڕکردنەوەی ئەم بۆشاییە لە ناو کتێبخانەی کوردیدا. بەم هیوایەی کە ئەم پرۆژەیە لەتەک پرۆژەگەلێ هاوشێوە هەنگاو بە هەنگاو ئەم کەمایەسییەی ناو کتێبخانەی کوردی پڕ بکەنەوە و ڕۆژ بە ڕۆژ ئاستی بیرکردنەوە لە ناو کۆمەڵگای

کوردستاندا و بە تایبەت لە ناو ژنانی کورددا زیاتر پەرە بستێنێت.

ئەم نووسراوەی خوارەوە ناساندنێکی ئەم پرۆژە زانستییەیە لە زمانی خۆیەوە.

ئاماژەی گوتارنامە

Samal H. R. Manee

■ دکتۆرا لە فەلسەفەدا، پرۆگرامی فەلسەفە بە ئینگلیزی، ئەورووپای یەکگرتوو.

■ بەکالۆریۆس و ماجیستێر لە فەلسەفەدا، زانکۆی لەندەن، بەریتانیا.

■ دوو ساڵ مامۆستای فەلسەفە بووە لە زانکۆیەکی هەرێمی باشووری کوردستان.

■ نووسەری «هەگبەی زانین»ە بە زمانی کوردی کە لە سێ کتێبی فەلسەفە پێک هاتوون.

■ لە ئەورووپا، بە زمانی ئینگلیزی بیرکردنەوە فەلسەفییەکانی دەنووسێت و بڵاو دەکاتەوە.

ئەو بوارە فەلسەفییانەی کە لێکۆڵینەوەی تیادا کردوون و زیاتر گرنگییان پێ دەدات، ئەمانەن:

■ فەلسەفەی زانست، لۆجیک، فەلسەفەی زەین و ئاگایی و مێشک، فەلسەفەی زمان و مانا، فەلسەفەی پیستیمۆلۆجیی کلاسیک و سۆشیال پیستیمۆلۆجی، فەلسەفەی جێندەر و کۆمەڵگە.

■ ئەندامی هەمیشەیی کۆمەڵەی فەیلەسووفەکانی بەریتانیایە.

■ ئەندامی ئینستیتیوتی باڵای لێکۆڵینەوە فەلسەفەیەکانە.

■ ئەندامی ڕێکخراوەی فەیلەسووفە ژنەکانی بەریتانیایە.

«**هەگبەی زانین**» پرۆژەیەکی نووسینە لە سێ کتێب پێک هاتووە، مەبەستەکە بەگشتی دروستکردنی پردێکە بۆ گەیشتن بە بەستێنی دیبەیتی فەلسەفەی ئەکادیمی؛ ڕووی لە چەند جۆرێک لە خوێنەری کوردە، چ لە کوردستان بن یان لە هەندەران، چ لە زانکۆ بن یان لە ماڵەوە بخوێننەوە:

یەکەم، ئەو ڕۆشنبیرانەی گەر لە کوردستان بن یا لە هەندەران، دەخوێننەوە و تینووی تێگەیشتنن لە فەلسەفە، بەڵام یان لەبەر ئەوەی تەمەنیان ناگونجێت بۆ وەرگرتن لە زانکۆکاندا یا لەبەر ئەوەی کە کار دەکەن و کاتیان نییە بۆ ئەوەی لە زانکۆکاندا بخوێنن، یا بەبێ ویستی خۆیان لە بوارێکی تردا دەخوێنن یان بە هەر هۆیەکی تر لە خوێندن و دیبەیتی فەلسەفەی ئەکادیمی دوورن. هەر کتێبێکی «هەگبەی زانین» یان هەر سێ کتێبەکەی پێکەوە، دەکرێت وەک کۆرسێک لە ماڵەوە بخوێنرێتەوە، ئاستی خوێندن و دیبەیتی زانکۆکان لە بواری فەلسەفەدا بگەیەنێتە ماڵەکان.

دووەم، ئەو ڕۆشنبیرە ئەکادیمییانەی کە لە کوردستان و لە هەندەران لە زانکۆکاندا لە بواری فەلسەفەدا دەخوێنن، «هەگبەی زانین» وەک سەرچاوەیەکی ئەکادیمی زۆر بەسوودە لە خوێندن و تێگەیشتنیاندا. لەبەر ئەمەیە هەگبەی زانین لەگەڵ ئەوەدا کە ڕوون و کورت و پوخت نووسراوە، بەڵام ئاستی بەرزی ئەکادیمیی خۆی پاراستووە بە جۆرێک هەم لە کوردستاندا و هەم لە هەندەران بەسوود بێت.

بیرکردنەوەم لەم تێکستانەی «هەگبەی زانین»دا بەو جۆرەیە کە هەرگیز یەک و دوو ئارگیومەنتی فەلسەفی یان یەک و دوو فەیلەسووف وەڵامدەرەوە نین بۆ هیچ بابەت و پرسیارێکی فەلسەفی. بەڵکوو بە پێچەوانەوە، بۆ تێگەیشتن لە هەر پرسیار و بابەتێکی فەلسەفە، پێویستە کۆی هەموو ئارگیومەنت و دژە-ئارگیومەنتەکان کە لەسەر ئەو بابەتە هەن، بخوێنرێنەوە، لەگەڵ هەوڵی وەڵامدانەوەی پرسیارەکان و دۆزینەوەی چارەسەر بۆ کێشەکان و وەرگرتنی سەرنج و ڕەخنە و گومانەکان. هەروەهاش، تەنها بەردەوامیی دیبەیتەکانە کە فەلسەفە دروست

دەکات و «زانیـــن» زیاتــر دەکات و هەنــگاو بــە هەنگاو لە ڕاستی نزیکمان دەخاتەوە.

هەر لەبــەر ئەمەش بوو کە بڕیــارم دا «هەگبەی زانیـــن» بنووســم کــە لــە ســێ کتێبــی جیا و ســەربەخۆ پێک هاتووە، بەڵام بــە یەک بابەتەوە گرێ دراوە کــە ئەویش مەســەلەی «زانین»ە لە فەلســەفەدا. مەبەســتم لە نووســینی هەگبەی زانیــن ئەوە بوو کە نەخشــەیەک بۆ مەســەلەی «زانین» دروست بکەم تیایدا پانتایی مەسەلەکە و کێشــەکانی دەر بکەون. مەبەســتم بوو ببێت بــە ســەرچاوەیەکی فەلســەفەی ئەکادیمی لە نــاو ســەرچاوەکانی تــردا و بەبــێ سانســۆری بۆچوونێکــی تایبــەت، خوێنــەر و خوێنــدکاری ئەکادیمیی فەلسەفە هان بدات بۆ تێگەیشتنی فراوانتر و هەڵسەنگاندنی بیرکردنەوەکانی خۆی و تێگەیشــتن و هەڵســەنگاندنی بیرکردنەوەی ئەوانی تری دەوروبــەری، بەراوردکردنیان بەوەی لە ئارگیومەنتە فەلسەفییەکاندا دەیانخوێنێتەوە. ئەم پرۆژەی نووســینە مەبەستیەتی هاندەر بێت بۆ لێکۆڵینەوەی زیاتر لەســەر ئەو ئارگیومەنت و بابەتانەی کە سەبارەت بە زانینن لە فەلسەفەدا، مەبەســتە پردێکی دیبەیتی فەلسەفی دروست بــکات لە نێــوان خوێنــەری کــورد و خوێنەری ئەورووپا و بەریتانیا و کیشوەرانی ئینگلیزی زماندا. بــە مانایەکی تر، زەمینەی دیبەیتی فەلســەفی لــە ئەورووپا و بەریتانیا و کیشــوەرانی ئینگلیزی زمان بهێنێتە ناو ماڵەکانی کوردستان و بیانخاتە بەردەســتی خوێنەرانــی کــورد و خوێندکارانی زانکۆکانی کوردستان.

هەرســێ کتێبەکەی پرۆژە نوســینی «هەگبەی زانین» دەکرێت پێکەوە وەک کۆرســێکی فراوان و تیۆرتەســەل و وەک سەرچاوەیەکی ئەکادیمی لە پلــەی خوێندنی ئەکادیمیــی بەکالۆریۆس و ماستەر و دکتۆرادا لەسەر مەسەلەی زانین بەکار بهێنرێــن. لە هەمــان کاتدا هەر یەکە لەو ســێ کتێبانەی کە «هەگبــەی زانین» پێک دەهێنن، بە جیا و بۆخۆی دەتوانێت کۆرســێکی زۆر باشی فەلســەفە بێت لە ئاســتی ئەکادیمیدا لەســەر مەســەلەی زانین. هەر بەو مەبەستەش ئەم سێ کتێبە جیــا کراونەتەوە، تا هەریەکەیان ڕێڕەوێک لەو ئارگیومەنتە گرنگ و پێویستانە بگرنە خۆیان کە دەکرێت پێکەوە پۆلێن بکرێن لەسەر زانین. بــۆ نموونــە، لەم کتێبــەی یەکەمــی «هەگبەی زانین»دا ئارگیومەنتەکان و ئاراستەی بیرکردنەوە تیایدا بە پیســتیمۆلۆجیی کلاســیک ناسراون، ئەمــە واتــە جگە لــەوەی کــە ســەرچاوەیەکی فەلسەفییە بەگشتی، دەکرێت سەرچاوە بێت بۆ لێکۆڵینەوەی ئەکادیمی لەسەر مەسەلەی زانین لە پیستیمۆلۆجیی کلاســیکدا. هەمان مەسەلە ســەبارەت بە هەردوو کتێبەکەی تری هەگبەی زانیــن و پۆلێنکردنیــان بەپێــی ناوەرۆکەکانیان ڕاستە، بەو جۆرەی کە وەک کۆرسێکی تایبەت و جیا بەسوود بێت، لە هەمان کاتدا لەگەڵ یەکدا یەک دەگرنەوە ســەبارەت بە «زانیــن» و پێکەوە تێگەیشتنێکی فراوانتر و قووڵتر دەبەخشن.

ئەم کتێبەیان کتێبی یەکەمی «هەگبەی زانین»ە کە لە بەردەستتدایە و لەبەر ئەوەی پەیوەندیدارە بــە پیســتیمۆلۆجیی کلاســیکەوە، ســەبارەت بــە بیرکردنــەوە و بۆچــوون و بــاوەڕە لای تاکی بیرکــەرەوەی مرۆڤ و تیشــک دەخاتە ســەر ئەو مێتۆد و لۆجیکانەی کە بەرهەمهێنەری ڕاســتی و زانین و زانینی زانســتین. لە پیســتیمۆلۆجیی کلاســیکدا «تاک» یا تاکی بیرکــەرەوە لە چەقی فەلسەفە و مەســەلەی زانیندایە و بیرکردنەوەی مــرۆڤ وەک تاک لەخــۆ دەگرێت؛ هــەر لەبەر ئەمەشــە کە بە پیســتیمۆلۆجیی کلاســیک ناو دەبرێت.

لەم کتێبەدا هەموو باسەکان دەکەونە ناو پانتایی فەلسەفەی ئەنەلەتیکەوە،فەلسەفەی ئەنەلەتیک مێتۆدێکی بیرکردنەوەی سەختە، لەبەر ئەمەش ســەختترە نووســینی بە زمانی کــوردی؛ لەبەر نەبوونی تێرمە لۆجیکی و تایبەتەکانی دەربڕینی فەلسەفە بە کوردی. زۆر بەسادەیی و بەکورتی و پوختی هەوڵم داوە بینووسم و بەڕوونی ناوەرۆکی

زۆربەی ئارگیومەنتە گرنگەکان بە یەک ئاراستەدا بخەمە ڕوو، ئەویش مەسەلەی زانینە. «هەگبەی زانین» پانتاییەکی فراوان لە فەلسەفەدا دەگرێتە خۆ، لە هەر یەکێک لە سێ کتێبەکەیدا ئارگیومەنتەکان بە مەبەستی باسکردنیان لە هەگبەیەکی کورت و پوختدا کورت کراونەتەوە؛ بەبێ کەمکردنەوە لە ئاست و مەبەست و ناوەرۆکەکانیان.

ئەم کتێبەی یەکەمی هەگبەی زانین، سێ بەشی فەلسەفە لە مەسەلەی زانیندا تێکهەڵکێش دەکات: بەشی پیستیمۆلۆجی، بەشی فەلسەفەی زانست، و بەشی لۆجیک یا مێتۆدۆلۆجی. هەر یەک لەم بەشانەی فەلسەفە پەیوەندیی ڕاستەوخۆیان بە دروستکردنی زانینەوە هەیە، لێرەدا پێکەوە پۆلێنم کردوون و لێکدانەوە پیستیمۆلۆجییەکەی بەشی لۆجیک و مێتۆدلۆجی و بەشی فەلسەفەی زانستم تێکهەڵکێش کردووە بە پیستیمۆلۆجیی کلاسیک. ئەمە وای کردووە هەگبەی زانین لە بواری پیستیمۆلۆجیدا بێت بەڵام بە پانتاییەکی فراوانترەوە و هەوڵێکی نوێ بێت. ئەم هەوڵە نوێیە لە چەند ڕوویەکەوەیە:

یەکەم، تێکهەڵکێشکردن و ئاراستەکردنی ئەو بەشانەی کە پەیوەندییان بە زانینەوە هەیە لە سێ بەشی فەلسەفەدا؛ لۆجیک و مێتۆدۆلۆجی، فەلسەفەی زانست، و پیستیمۆلۆجی، بۆ دەرخستنی پرس و کێشەکانی زانین.

دووەم، گەرچی ئەم کتێبە یەکێکە لەو سێ کتێبانەی کە پڕۆژەی نووسینی «هەگبەی زانین» پێک دەهێنن، بەڵام ئەم کتێبە بەجیاش، بەبێ یاریدەی دوو کتێبەکەی تری هەگبەی زانین، سەرچاوە و کۆرسێکە لەسەر مەسەلەی زانین لە پیستیمۆلۆجیی کلاسیکدا.

سێیەم، هەر سێ کتێبەکە پێکەوە «هەگبەی زانین» پێک دەهێنن و چڕبوونەوەن لەسەر یەک پرس و بابەت کە «زانین»ە.

چوارەم، «هەگبەی زانین» بۆ خۆی زەمینەیەک پێک دەهێنێت تیایدا خوێنەر و خوێندکارانی کورد و ئەوانەی ئەورووپا و کیشوەرانی ئینگلیزی زمان پێکەوە لە یەک زەمینەی دیبەیتی فەلسەفەدا کۆ دەکاتەوە. یەکێک لە مەبەستەکان پێکهێنانی پردێکی دیبەیتکردنە. خوێندنەوەی «هەگبەی زانین» وەرگرتن لە بواری فەلسەفەدا لە کیشوەر و وڵاتانی ئینگلیزی زماندا ئاسان دەکات، لە کاتێکدا وەکووتر وەرگرتن لە بواری فەلسەفەدا لەو وڵاتانەدا سەختە لەبەر جیاوازی نێوان سیستەمەکانی پەروەردە و نەبوونی زەمینەی دیبەیتە ئەکادیمییەکانی فەلسەفە لە ناو کورددا.

پێنجەم، سەرەڕای ئەمانە، لە هەر یەک لە کتێبەکانی ئەم پرۆژە نووسینەدا پۆلینکردنی ئارگیومەنتەکان لە چەندین بوار و بەشی ناو فەلسەفەوە ئاراستەن لەسەر مەسەلەی زانین و لەم ئاراستەکردنەدا ئاوێتەی یەکتر دەبن، ئارگیومەنت لە یەکێکیاندا کاریگەرە بەسەر ئەوەی تریاندا، بەڵام هەڵگری زۆر لەوە زیاترن کە تەنها ڕوونکردنەوە و ئارگیومەنت بن لەسەر زانین. لەبەر ئەوەی ئەم ئارگیومەنتانە دابڕاو نین لە مەسەلە و بابەتەکانی تری ناو فەلسەفە بەگشتی، چونکە ئەم ئارگیومەنتانەی کە لە یەک کتێبی هەگبەی زانیندا کۆ کراونەتەوە و پێکەوە لە هەر سێ کتێبەکەی پڕۆژەی نووسینی «هەگبەی زانین»دان، زەمینەیەک بۆ مەسەلەی زانین دروست دەکەن، وەک سەرچاوە بۆ بابەتەکانی تری فەلسەفەش دەگونجێن. هەر بەشێکی لێکۆڵینەوە لە فەلسەفەدا بگرین و بە وردی سەرنجی لێ بدەین، بابەت و ئارگیومەنتەکانی پەیوەندییان بە بابەت و ئارگیومەنتەکانی بەشەکانی تری ناو فەلسەفەوە هەیە، هەموو بەشەکانی لێکۆڵینەوە فەلسەفییەکان هەر لە بواری فەلسەفەدان و دەکەونە یەک پانتاییەوە کە فەلسەفەیە. هەموو بەش و پرسە فەلسەفییەکان لە ئاستێکدا نەک هەر پەیوەندی دروست دەکەن، بەڵکوو کاریگەرییان لەسەر یەکتر هەیە

و پێکەوە فەلسەفەن؛ ئەمانە بۆ ناوەرۆکی دوو کتێبەکەی تری «هەگبەی زانین»یش ڕاستە.

هەر لەبەر ئەمانەشە، زۆر جار کە ئارگیومەنتێکی بەهێز لە یەکێک لە بەشەکانی فەلسەفەدا ڕەت دەکرێتەوە یان دەخرێتە ژێر پرسیارەوە، چەندین ئارگیومەنتی تر لە بەشەکانی تری فەلسەفەدا بە خۆیەوە لاواز دەکات، گەر نەیخاتە بەر هەمان تەوژمی ڕەتکردنەوەوە. پێچەوانەکەشی ڕاستە؛ کاتێک لە بەشێکی فەلسەفەدا پرسیاری نوێ و سەرنجی نوێ و ئارگیومەنتی بەهێز دروست دەبێت، ئەو ئارگیومەنتانە پشتگیری لە مەسەلەیەک دەکەن و کاریگەری هەیە بۆ چەند ئارگیومەنتێکی تر لە بەشەکانی تری فەلسەفەدا. بۆیە دەبێت ئەوە لە بیر نەکرێت کە هەموو بەشەکانی فەلسەفە وەک بابەت جیا کراونەتەوە بە مەبەستی وردبوونەوەی زیاتر و قووڵبوونەوە و سەرنجدان لە وەڵام و کێشە و گرفت و پرسیارە فەلسەفییەکان، نەک دابڕینیان لە یەکتر. لە بواری فەلسەفەدا هەموو بەشەکان و بابەتەکان پێکەوە فەلسەفە دروست دەکەن و هەمووشمان پێکەوە کار دەکەین لە یەک بواردا کە فەلسەفەیە، تیایدا سەرنج لە پرسیارە گرنگەکان دەدەین، بەڵام هەر یەکەمان بە تێڕوانین و بۆچوون و وردەکاریی جیاوازەوە.

ئەو ئارگیومەنتانەی کە لەم کتێبەدا باس کراون و هەڵسەنگێنراون، هەڵبژاردەیەکی گرنگن لە دیبەیت و سەرنج و پرسیار و باسە کلاسیکییەکەی ناو پیستیمۆلۆجی و لۆجیک و مێتۆدۆلۆجی و فەلسەفەی زانست. زۆربەی ئەو ئارگیومەنتە فەلسەفییانەی کە پەیوەندییان بە زانین لە فەلسەفەدا هەیە، هێنراونەتە بەر باس بەبێ تێکەڵکردنیان بە پانۆراما نوێیەکەی زانین کە لە ئێستادا خۆی لە سۆشیال پیستیمۆلۆجیدا گرتووەتەوە و ئەم پانۆراما نوێیە لە کتێبی دووەمی «هەگبەی زانین»دا تاوتوێ دەکەم کە ئامادەیە بۆ چاپکردن و بڵاوکردنەوە. هەر لەمەوە، بە بەدوورڕاگرتنی ئەم کتێبەی یەکەمی «هەگبەی زانین» لە پانۆراما نوێیەکەی زانین، کتێبەکە دەچێتە خانەی «پیستیمۆلۆجیی کلاسیک»ەوە، نەک لەبەر ئەوەی خۆی لە سەردەمی فەلسەفەی یۆنانی دێریندا قەتیس کردبێت کە بە «فەلسەفەی کلاسیک» ناو دەبرێت.

ئەوەی پێویستە خوێنەر لە خوێندنەوەی «هەگبەی زانین»دا بیزانێت، ئەمەیە کە کۆی هەموو ئەو باس و سەرنج و ئارگیومەنتانەی باس کراون، پێویستە پێکەوە وەربگیرێن و مەسەلەی «زانین»یان پێ هەڵبسەنگێنرێن. ئەمە لەبەر ئەوەی هیچکام لەم ئارگیومەنت و دیبەیتانە بە تەنها وەڵامی ڕەها نییە و هیچ ئارگیومەنتێکی فەلسەفییش لە مێژووی فەلسەفەدا بەبێ هەڵە و بەبێ خاڵی لاواز نییە، ئەمە ڕاستە بۆ هەموو بیرکردنەوە. دوو جۆر خوێندنەوە هەیە بۆ فەلسەفە: یەکەمیان، خوێندنەوەی دەرەوەی خوێندنی ئەکادیمییە؛ خویندنەوەی تێکستەکانی فەیلەسووفێک یان ئارگیومەنتێک یان بەشێکی فەلسەفە و سەرسامبوون پێیان و وەرگرتن و پەسەندکردنیان بێ چەند و چوون. دووەمیان، جۆری خوێندنەوە ئەکادیمییانەیە؛ ئەمەیانە کە پێویستە بۆ خوێندن و کارکردن لە بواری فەلسەفەدا و هەروەهاش بۆ خوێنەری جیدی و تێگەیشتن لە فەلسەفە، لەم جۆرە خوێندنەوەیەدا خوێنەر چەندی دەتوانێت دەبێت هەوڵ بدات زۆربەی زۆری ئارگیومەنتەکان لەسەر هەر پرس و بابەتێک وەربگرێت و پاشان هەڵسەنگاندن بۆ بابەتە فەلسەفییەکە بکات؛ لەژێر تیشکی هەموو ئەو سەرنج و ئارگیومەنتانەدا کە لەسەری هەن. لێرەدا نەک هەر خوێندنەوە گرنگە، بەڵکوو لێوردبوونەوە و بەهەندوەرگرتنی هەموو ئارگیومەنتەکان پێویستە. مەبەستم لە «بەهەندوەرگرتن» پەسەندکردنی ناوەرۆک و سەرەنجامی ئارگیومەنت نییە، بەڵکوو بەهەندگرتن تێگەیشتن و وردبوونەوەیە لە سەرنجەکان و باس و پێناسە و ئاراستە و بنەما و سەرەنجامی ئارگیومەنتەکان و گرنگیدانە

بـەو سـەرنجانەی کـە دەیانخەنـە ڕوو. لەبـەر ئەمەیە هەموو ئارگیومەنـت و دژە-ئارگیومەنت و پەرەدۆکس و گومانەکان و سـەرنجەکانی کە لە ناو ڕەخنەکاندا دەربڕاون و خراونەتە ڕوو، پێکەوە دەتوانـن پانتاییـەک لە فەلسـەفە پێک بهێنن لەمەڕ تێگەیشتن لە «زانین»، نەک هەر یەکەیان بە تەنها.

زۆر مەبەستمە ئەو ئاراستەیە بگۆڕم کە لە ئێستادا لە نـاو خوێنـەری کـوردی فەلسـەفەدا هەیە؛ ئەویش سەرسامبوونە بە یەک دوو فەیلەسووف و یەک دوو ئارگیومەنتی فەلسـەفی یان یەک دوو ڕەوتی فەلسەفی و خۆ ڕازیکردن پێیان، بە تەنها و بەبێ بەراوردکردنیان و هەڵسەنگاندنیان. گەر بە چاوی خوێنەری ئەکادیمیی فەلسەفە لە هەر فەیلەسـووفێک و هەر ئارگیومەنتێـک بڕوانین، لەگـەڵ بەهەندگرتنیاندا دەبینیـن کە هەرکام لەو بۆچوونانـەی ناو ئـەم ڕەوت و ئارگیومەنتانە پڕن لە کەموکورتی و هەڵە. خوێنەری شەقام لەو کەموکورتی و هەڵەکردنانە بەئاگا نییە.

بـە ڕای مـن، پانتایـی فەلسـەفە زۆر فـراوان و گەورەترە لەوەی کە ڕای فەیلەسووفێک یان دوو، ئارگیومەنتێکی فەلسـەفی یـان دوو، ڕەوتێکی فەلسەفی یان دوو، وەربگیرێن و پەسەند بکرێن و وا دابنرێن کە ڕاسـتن و ئیتر پاڵی لێبدرێتەوە. ئەمە گەر لە شەقامیشدا وابێت، ئەوا هەڵەیەکی مەزنە بیرکردنـەوەی فەلسـەفی لای خوێنەری جیـدی، بـۆ تێگەیشـتن و بـۆ دروسـتکردنی زەمینـەی دیبەیـت و هزراندنی فەلسـەفی، وا بناغە بکرێت و دروست بکرێت و پەیڕەو بکرێت. بەڵکـوو بـە پێچەوانـەی هاندانـی ئـەوەی کە خوێنەر خۆی بە فەیلەسـووفێک یـان ڕەوتێکی فەلسەفی ڕازی بکات، دەبێت خوێنەری جیدی بۆ فەلسـەفە هان بدرێت لە نـاو پانتایی هەموو ئـەم ئارگیومەنـت و دژە-ئارگیومەنـت و ڕەوتـە جیاجیایانە و گومان و ڕەخنە و هەڵسەنگاندنانەدا بەدوای ئەو ڕۆشـناییەدا بگەڕێت کە لە کۆتاییدا دەیگەیەنێت بە تێگەیشتن و زانین. تەنها ئەوکات کەسـێک دەتوانێت ببێت بە فەیلەسـووف، هەر لـەم تێڕوانینەوەیـە کە ئـەو دژایەتییـەی نێوان فەلسەفەی ئەنەلەتیک و فەلسەفەی کۆنتینەنتاڵ ڕەت دەکەمەوە؛ دژایەتـی ڕەت دەکەمەوە نەک دیبەیـت. لە نێوان ئـەم دوو جـۆرە جیاکراوەی فەلسـەفەدا کـە هەردووکیان سـەرچاوەکەیان دەگەڕێتـەوە بـۆ فەلسـەفەی یۆنانـی دێریـن، دژایەتییەکەیان زیاتر لەسـەر بنەمای سیاسی و جیۆپۆلیتیـک و قۆرخکـردن و بەرژەوەندیـی شەخسـی ئەوانەیە کە لە بواری فەلسەفەدا کار دەکـەن و بەریـەک دەکـەون، نـەک دیبەت و ئارگیومەنتە فەلسـەفییەکان. گەر ئەمانەی لێ لادەیـن و تەنها مەسـەلەی دیبەیت و بۆچوون و ئارگیومەنتە جیاوازەکانیان بهێڵینەوە سـەبارەت بـە هەر پرسـێک، ئەوا هـەردوو لـە ئەنەلەتیک و کۆنتینەنتـاڵ پێکـەوە لە فراوانکردنـی بواری فەلسەفەدا زیاتر سـوودبەخش دەبن؛ فەلسەفە هێنـدە فراوانـە پانتاییەکـەی کـە دەتوانێـت هەمـوو ئـەم ڕەوت و جیاکردنەوانە لەخۆ بگرێت و فەلسـەفەی پێ دەوڵەمەندتر بـکات. ئەوەش مانای وایە بۆ ئەوەی ببیت بە فەیلەسووف دەبێت لـە ئەم هەموو ئارگیومەنت و دژە-ئارگیومەنتانە و گومان و ڕەخنە و پرسیار و سەرنجانە تێ بگەیت و بە وردی بیانخوێنیتەوە، گەرچی زۆر جار لەوانەیە وا ڕێـک بکەوێـت کە هەندێک لە سـەرەنجامی ئەو ئارگیومەنتانە بە لاتەوە پەسـەند نەبێت، یان ڕەوتێکی فەلسـەفی ڕەت بکەیتەوە؛ بەڵام تەنها ئەوکات دەتوانیت سەرنجێکی باشتر و کامڵتر لە فەلسەفەدا دروست بکەیت.

بە خوێندنـەوەی زۆربەی زۆری ئارگیومەنتەکانە لە فەلسەفەدا کە دەتوانین متمانە بە هەندێک لە بۆچوون و باوەڕەکانمان ببەخشین و بیانکەین بە «زانین» و متمانەش لە هەندێکیان وەرگرینەوە و ڕەتیان بکەینەوە. بیرکردنەوەیە کۆمان دەکاتەوە و جیامان دەکاتەوە، بەشەڕمان دەدات و ئاشتمان دەکاتـەوە، شـەیدا و عاشـقمان دەکات و ڕق و تۆڵەمان تیـا دەڕوێنێت، هـەر بیرکردنەوەیە کە

دەتوانێت چۆنی بوێت یاریمان پێبکات. هەر بیرکردنەوەشە کە باوەڕ دروست دەکات، ئەو باوەڕانەی کە بە بەردەوامی وەک داشی شەترەنج یاریمان پێ دەکەن و ژیانمان داگیر دەکەن، زاڵبوونی باوەڕە هەڵەکان بەسەر بیرکردنەوەماندا ژیان پڕووکێنەرن و یەکمان بەوی تر لەناو دەبەن و مرۆڤایەتیمانیان ماندوو کردووە. چ بە شاردنەوەی تروسکایی ڕاستی لەڕێی بەزۆر خۆسەپاندنیان و چ بە ناڕاستبوونی خۆیانەوە؛ تۆڕیکی ئاڵۆزی بیرکردنەوە لە نێوانماندا پێک دەهێنن، چۆن بیانەوێت بەکارمان دەهێنن و دەمانجووڵێنن، دەتوانن بمانکەن بە دۆستی گیانی بە گیانیی یەکتر و لە هەمان کاتدا دەتوانن بمانکەن بە دوژمنی سەرسەختی یەکتر و یەکتریمان پێ لەناو بەرن.

مرۆڤ بیرکەرەوەیە، ئاستی بیرکردنەوە یەکێکە لەو توانایانەی مرۆڤ لە زیندەوانی تر جیا دەکاتەوە، وا لە مرۆڤ دەکات هەم بەسەرداچوونەوە بۆ باوەڕ و بۆچوونەکانی بکات و هەم لە باوەڕ و بیر و بۆچوون مەزنتر بێت. لەبەر ئەوەی پرۆسەی بیرکردنەوە لە مرۆڤدا دروست دەبێت، مرۆڤ خاوەنی هەر پێنج هەستەکان و ئاگایی و زمان و مێشکێکی تایبەت بە مرۆڤە؛ چۆنیەتی و کوالیتی ئەمانە بەکەموکوڕی و تواناکانیەوە خەسڵەتی «مرۆڤ» پێک دەهێنن. هەر مرۆڤە کە بیر و بۆچوونەکان دروست دەکات، هەڵیان دەسەنگێنێت، بەسەریاندا دەچێتەوە، ڕەتیان دەکاتەوە و دەیانگۆڕێت و باشتریان دەکات و بەجێیان دەهێڵێت بۆ ئەوانی تر کە دوای خۆی دێنە ژیانەوە. بۆ نموونە، گەر خوێنەر بیر لە ژیانی خۆی بکاتەوە –گەرچی تەمەنیشی کەم بێت– دەبینێت لە چەند کاتێکی ناو ژیانیدا بە دەیان باوەڕ و بۆچوونی جیاجیای هەبوون کە لە ئێستادا لێیان دوور کەوتووەتەوە و بڕوای پێیان نەماوە، لەبەر ئەوەی بۆی دەرکەوتووە کە ئەو باوەڕ و بۆچوونانەی پێشتر بڕوای پێیان بووە، هەڵە بوون. مەبەستم لە «باوەڕ» هەموو ئەوەیە و هەر شتێکە کە بڕوامان پێیەتی و پێمان وایە کە وایە و ڕاستە، باوەڕ سەبارەت بە هەموو ئەو مەسەلانەیە کە دێنە ژیانی ڕۆژانەمانەوە. باوەڕەکان زۆرن و لە بیرکردنەوەماندا بە ڕاستەوخۆ یان لە پشتەوە هەن و بە هەموویان دەبن بە تۆڕێکی لەیەکئاڵاو و فراوان و ئەمیان پشتگیری لەوەی تر دەکات و ئەویان ئەوی تر ڕەت دەکاتەوە. گرنگ نییە ئەو باوەڕانە چ بوون و چەند گەورە بوون کە وازیان لێ هێنراون لە ڕابردوودا، بۆ نموونە، دەکرێت باوەڕ مەسەلەیەکی ڕووکەش بێت؛ ئەوە بووبێت کە «مناڵ لە چل شەوی سەرەتای ژیانیدا شەوە دەیبات»، یان «پیاوێک کە جامانەبەسەر نەبێت، کورد نییە»، یان «ژنێک جلی کوردی لەبەر نەکات، شوو ناکات»، یان «گەر یەک تاڵی بڕژانگت بپەڕێتە سەر کوڵمت، ئەوا هەر ئاواتێک بخوازیت دێتە دی»، یان هەر مەسەلەی گەورە و گرنگی کۆمەڵایەتی و هزری بێت. مەبەستەکە لێرەدا ئەوەیە کە مرۆڤ دروستکەر و هەڵسەنگێنەری باوەڕەکانە و مرۆڤ بیرکەرەوەیە و باوەڕ دروست دەکات و ڕەتی دەکاتەوە. بیرکەرەوە، بەبەردەوامی و بەپێی بەڵگەی نوێ و ئەزموونکردن لە ژیانیدا، هەڵسەنگاندن و پێداچوونەوە بۆ باوەڕ و بۆچوونەکانی دەکات. ئەمە ئەو گەنجینەیەیە کە مرۆڤ لە ژیانیدا بەبەردەوامی هەیەتی و لە بەردەستیدایە، سەرەڕای بیرکردنەوەی ئەوانی تری پێش خۆمان کە بۆیان بەجێ هێشتووین.

هەڵبەت هیچکام لەم بیرکردنەوانە بەدەر نین لە هەڵە و کەموکوڕی، هەر ئەم هەڵە و کەموکوڕیانەشن بابەتی دیبەیتی فەلسەفەن.

لە بیرکردنەوەی هەموو تاکێکدا لە کاتی هەڵسەنگاندنی بۆچوونەکانماندا، بەبێ ئەوەی بە خۆمان بزانین، «باوەڕ» وەک مەسەلەیەکی ئەبستراکت لە ناو ئەم تۆڕە قەرەباڵغ و لێکئاڵاوەدا کە لە ئێستادا هەمانن، هەر هەمان «باوەڕ»ن وەک ئەو «باوەڕ»ەی کە لە ڕابردوودا هەمانبوون و بەسەریاندا چووینەتەوە و ڕەتمان کردوونەتەوە و فرێمان داون. بەڵام ئەم باوەڕانەی کە ئێستا هەمانن لەسەریان دەژین و لکێنراون بە

هەبوونمانەوە و کراون بە بەشێک لە پێناسە و خۆناسین، هەم لای خۆمان و هەم لای کۆمەڵگە بەو جۆرە «باوەڕەکان» دەپارێزرێن و کاریگەرییان لەسەرمان بەردەوامە. لەبەر ئەمەشە جاری وا هەیە کە سەرنج دەخەینە سەر باوەڕەکانمان و پرسیاریان لەسەر دادەنێین و بەئاگاییەوە هەڵیان دەسەنگێنین؛ بەڕ لە هەر کەسێکی تر خۆمان سەغڵەت دەکەن و پێمان وایە بەم کارە بەشێک لە هەبوون و کەسایەتیمان دەستکاری دەکرێت، وەک ئیهانە و قابیلی قەبووڵنەکردن وەریان دەگرین. ئەگەرچی «باوەڕ» وەک کاتیگۆری هەر «باوەڕ»ە و هیچی تر نییە، هەر لە توخمی ئەو باوەڕانەیە کە خۆمان لەمەو پێشتر لە پرۆسەی ئەزموونی ژیانماندا هەڵمان سەنگاندوون و بڕوامان پێیان نەماوە و ڕەتمان کردوونەتەوە، هەر وەک ئەوانەشن کە لە داهاتوودا دروستیان دەکەین. ئەمە جگە لەوەی هیچ باوەڕێک بە تەنها کار ناکات و خالس و پاکژ نییە لە تێکەڵاوبوون و تێهەڵچوونی باوەڕی تر. هەموو تاکێکی بیرکەرەوە خاوەنی تۆڕێکی فراوانە لە باوەڕ، ئەم تۆڕە پێکهاتەی چەندین باوەڕە، ژمارەیان گەر بێکۆتا نەبن، زۆر لەوە زیاترن کە بیانژمێریت، هەموو ئەم باوەڕانە وەک تۆڕی جاڵجاڵۆکە بەیەکەوە لکێنراون و ئاڵێنراون و چنراون، ئەمیان بەوی تریانەوە بەندە و ئەویان بەوانی ترەوە. هەندێک جار لە فەلسەفەدا تۆڕی باوەڕ وەک بناغەی بینایەک وێنا کراوە کە یەک لەسەر ئەوی ترە و هەندێک جار وەک زنجیرێک وێنا کراوە کە یەک لە دوای یەک پەیوەندە و تێکهەڵکێشی ئەوی تر کراوە. بەڵام دەرکەوت گەر بمانەوێت تۆڕی باوەڕەکان وێنا بکەین، تۆڕێکی بێسەروبەر و فراوانە و هیچ کام لەو وێنایانە ڕاست نین بۆی و گەلێک لەوە ئاڵۆزترە.

بەگشتی، لە فەلسەفەی ئەکادیمیدا پێویستە کە بەم جۆرە «باوەڕ» وەربگیرێت و مامەڵەی لەگەڵدا بکرێت، جگە لەمەش لەبەر ئەوەی هەڵسەنگاندنەکە لەسەر هەموو جۆرەکانی باوەڕە نەک دژایەتیکردنی یەک جۆر لە باوەڕ، هەمووانمان دەگرێتەوە نەک هەڵگرانی جۆرێک لە باوەڕ. لەبەر ئەمەیە وا بە باش دەزانرێت نموونەی ساکار و نا-وروژێنەر بهێنرێتەوە بە بەراورد بە نموونەی ڕاستەوخۆ و هەژێنەر. دەزانم بەکارهێنانی نموونەی هەژێنەر بۆ دەرخستنی ئەوەی دەتەوێت بیڵێیت هەم بۆ نووسەر ئاسانترە، هەم بازاڕ و فرۆشتنی کتێبەکانت زیاتر دەکات؛ بۆ زیادکردنی خوێنەر گرنگە. زۆر تێکستی فەلسەفی هەن زۆر وروژێنەرن، بەڵام لە ئاستی ئەکادیمیدا کوالیتییان زۆر نزمە و ئارگیومەنتەکانیان لاوازن، گەر هەڵەش نەبن. سەرەڕای ئەوەی لە مەسەلەی بازاڕی فرۆشتنی کتێب تێدەگەم و بە پێویستی دەزانم، بەڵام ئەم نەوروژاندنەم لە تێکستی ئەکادیمیدا لا پەسەندە، بڕوام وایە کە پەروەردە و کاری ئەکادیمی دەبێت بۆ هەموو کەسێک بێت بەبێ لێکەمکردنەوەیان؛ بیرکەرەوەی تاک بە جیاوازیی بیرکردنەوە و جیاوازییەکانی تریش کە لە ناو ژینگەی ژیانکردنماندا دروست کراون و لکێنراون بە پێناسەی گرووپێک لە مرۆڤ یان کۆی چەند گرووپێک؛ ئەمانە پێکەوە خوێنەرن. هیچ کام لەم جیاوازییانە لە نێوانماندا سروشتی نین و تەنها وەک مۆر لە مرۆڤ دراون بۆ جیاکردنەوەیان لە یەکتر بە مەبەستی هەڵاواردنیان و بە مەبەستی زاڵکردنی هەندێکیان بەسەر ئەوانی تردا. لەبەر ئەمەیە لە «هەگبەی زانین»دا ئەوەم بە پەسەند زانیوە ڕاستەوخۆ ئەو جیاوازیی باوەڕانەی کە بە مرۆڤەوە لکێنراوە و کراوە بە پێناسە و شوناس نەوروژێنم. ئەم جیاکردنەوە کۆمەڵایەتی و ژینگەیی و ئایدیۆلۆجی و سیاسی و ئایینییانە لای من بە هیچ جۆرێک گرنگ نین سەبارەت بە پەیوەندیم لەگەڵ تاکی بیرکەرەوەدا و لە دیتنم لەوەی خوێنەر بیرکەرەوەیە پێش ئەوەی هیچکام لەمانە بێت. لەبەر ئەمەیە کە لە مەسەلە هەرە گرنگەکانیشدا نموونە زۆر سادەکان بەکار دەهێنم.

بــا لەســەر ئەمە نموونەیــەک لــە ناوەڕۆکی ئەم کتێبی یەکەمەی «هەگبــەی زانین» بهێنمەوە: لە کاتێکدا بە نموونەی زۆر ســادە و ڕســتەی زۆر سەرەتایی مەســەلەی پێکهێنانی ئارگیومەنت و مەرجەکانــی ئارگیومەنتی باش دەهێنمە ســەر بــاس و لە ئارگیومەنتی خراپ جیای دەکەمەوە، ئــەم ســادەییە هیــچ لــەوە کــەم ناکاتــەوە کە مەسەلەی ئارگیومەنت پەیوەندیی بە هەموو ئەو ئاخافتن و نووسین و دەربڕینانەوە هەیە کە ڕۆژانە وەریــان دەگریــن، دەیانخوێنینەوە و بــەردەوام دەیانبیستینەوە و پەسەندیان دەکەین؛ چ لە ڕێی ئاخافتن و بیســتن و خوێندنەوەی هەواڵەکانی ڕۆژانــەوە بێــت یان لــە خوێندنــەوەی جیدی و لێکۆڵینەوە ئەکادیمییەکاندا بێت. ئەمانە هەر ئەو ئارگیومەنتانەن کە لەو دیبەیت و گفتوگۆیانەدان کــە ڕۆژانە یا خۆمان دەیانکەین بۆ ســەلماندنی مەســەلەیەک لای خۆمــان و بــۆ ئەوانــی تر، یا ئەوانی تر دەیکەن و دەیانەوێت لەو ڕێیەوە بۆمانی بسەلمێنن کە بۆچوونەکەی ئەوان ڕاستە و ئەوەی ئێمە هەڵەیە. فۆرمە لۆجیکییەکەی ئارگیومەنت دەکرێت بگوازرێتەوە بۆ هەڵسەنگاندنی نموونەی زەق و ورووژێنــەری بیرکردنــەوە و دیبەیــت و ئاخافتنەکانی ناوژیانی ڕۆژانەوە کە دەیانبیستین لە ڕێی هەمــوو جۆرەکانی گەیاندنەوە؛ لە کۆڕ و کۆبونەوە و سیمینار و کۆنفرانس و «دیدار» و ڕادیۆ و تەلەڤزیۆن و ڕۆژنامە و کتێبەکاندا. هەروەهاش لــە کۆنفرانس و پلینیۆم و کۆبوونەوە سیاســی و حیزبییــەکان و پەرلەمــان و تەوژمی شــەقامدا. لەهەموو ئەمانــەدا ئارگیومەنت بەکاردەهێنرێت بــۆ ســەپاندنی بۆچوونێــک، بۆ پاســاوهێنانەوە ســەبارەت بە هەڵەیەک، بۆ دەرخستنی هەڵە و کەموکوڕییەکانــی لایەنێکی سیاســیی نەیار لە کێبرکێی وەرگرتنی دەسەڵاتدا، لە بەکارهێنانیدا بۆ دەرخستنی لایەنی باش و بەهێزی حیزبێکی سیاســی، یــان دەرخســتنی لایەنــی باشــی سیاســەتکارێک یا ســەرکردەیەک و وێناکردنی بۆچوون و بڕیارەکانی وەک نموونەیەکی بێهەڵە.

لە هەموو ئەم چالاکییانــەدا هەموو هەوڵەکان و بڕیارەکان و دەربڕینەکان لە ڕێگەی ئارگیومەنتەوە دەکرێن؛ زۆربەی جار بەبێ ئەوەی بێژەرەکە یان بیسەرە وەرگرەکە بەوە بزانێت کە ئەوەی دەوترێت و دەیبیستێت، لە فۆرمی ئارگیومەنتدان. زۆربەی زۆری ئــەو ئارگیومەنتانەش لەو چالاکییانەدا کە ئاماژەم پێکردوون، لەســەر بنەمــای ئەو باوەڕانە پێــک هاتوون کە هەڵــەن، یان بــەلای کەمەوە یەکێک لــە بنەماکانیان هەڵەن، یــان بنەمایان ڕاستە و ســەرەنجامەکەیان هەڵەیە. زۆربەی ئەو ئارگیومەنتانەش کە لەســەر ئەو باوەڕە ناڕاســت و هەڵانــە هەڵچــنراون، ئارگیومەنتێکــی باش و دروست نین و لەگەڵیدا سەرنجامەکانیان ڕاست نین.

لەبەر ئەمە بە لامەوە گرنگ بوو باسی ئەوە بکەم کە ئارگیومەنت چییە لە سەرەتای ئەم کتێبەدا، تــا خوێنەر لــە کاتی نووســین و قســەکردن و وەرگرتن و بیســتندا بــە فۆرمەکانی ئارگیومەنت ئاشنا بێت و شارەزا بێت چۆن ئارگیومەنتی باش لــە هیی خراپ جیــا بکاتــەوە، کام ئارگیومەنت پەســەند بکات و کامیــان ڕەت بکاتــەوە، پاش ئــەم ئاشــنابوونە، ئیــتر کەوتووەتە ســەر ئەوەی خوێنــەر چــۆن بیرکردنــەوە و باوەڕەکانی خۆی و ئەوانیــتر هەڵدەســەنگێنێت، بەتایبەتی پاش خوێندنــەوە و زانینــی ئەم هەمــوو ئارگیومەنت و دژە-ئارگیومەنتانــەی کــە لــەم هەگبەیەدا کۆ کراونەتــەوە. ئــەوەی کــە بە لای منــەوە گرنگە، ئەوەیە کە لە کەموکوڕیی بیرکردنەوە و سەختیی دەرخستنی ڕاستی و هەبوونی پەرەدۆکسەکان و کێشــەکانی ســاغکردنەوە و ســەلماندن و پەیوەندییەکانی نێوان باوەڕ و ڕاستی و زانین، لە لایەک، لە لایەکی تــرەوە پەیوەندیەکانی تیۆر و بەڵگە و پەیوەندییەکانی نێوان بنەما و سەرەنجام لەو ئارگیومەنتانەدا کە دەیبیســتن و گوێیان لێ دەگرن و دەیانخوێننەوە، لە خوێنەر بگەیەنێت.

بۆ دابینکردنی ئازادیــی بڕیاردانە کە بە ئەرکی ئەکادیمیــی خۆمــم زانیــوە کە لە دەرخســتنی

ئارگیومەنتەکانــدا ئارگیومەنتــی دژ بــەوی تــر بهێنمە بەر باس و وەکوو خۆی باسی بکەم و زۆر جار لەبری ئەوانیــش لەوانەیە وەڵامی هەندێک ڕەخنــەی لاواز بدەمــەوە، هەروەهــاش ڕەخنــە بەهێزەکان بــە هەند وەربگرم، بەبــێ ئەوەی لە خۆمیان بگرم. لە نووســینی کتێبی ئەکادیمیی پەروەردەییــدا ئەمــە گرنگــە لام، لەبــەر ئەوەی پێویســتە هەمــوو ئارگیومەنتە فەلســەفییەکان بخوێنرێــن و بخوێنرێنەوە و هەڵبســەنگێنرێن، چونکە بە کۆی هەر هەموویان پێکەوە فەلســەفە دروســت دەکــەن. لەبەر ئەوەشــە، هەمــوو ئەو ئارگیومەنتانــەی کــە لــە «هەگبــەی زانین»دا کــۆ بوونەتەوە؛ مانــای ئەوە نییە کــە هەموو ئەو ئارگیومەنتانە لــە خۆم دەگرم و پەســەندن لام، بەڵکوو بریتین لەو ئارگیومەنتانەی کە پێویستە لە فەلسەفەدا بخوێنرێن و بخوێنرێنەوە، بەتایبەتی لە مەسەلەی زانین‌دا. لە هەر باسێکی ناو ئەم سێ کتێبانەی کە «هەگبــەی زانین» پێک دەهێنن، هەموو ئەمانە ڕەچاو دەکرێن و دەوترێن، بەڵام بە نموونەی سادە و نەورووژێنەر. هەر لەبەر ئەمانەیە کە ئەمــە بەجێ دەهێڵم بــۆ خوێنەر خۆی چۆن ئارگیومەنت و ڕەخنە و ســەرنجەکانی فەلسەفە بەگشتی و ناو ئەم سێ کتێبەی «هەگبەی زانین» بەتایبەتی دەبەســتێتەوە بە ژیانــی ڕۆژانەیەوە، نەک لەبەر ئەوەی کە نەمەوێت خۆم لە مەســەلە سیاسی و کۆمەڵییەکانی ناو ژیانی ڕۆژانە بدەم. ئێســتا پێم وایە ئەوەم ڕوون کردەوە کە مەبەستم چییە لە چۆنێتی و ســتایلی باســکردنەکان و لە نەورووژاندن.

لەبــەر هەمــوو ئەمانــە بــوو کــە لە ســەرەتای ئــەم پێشــەکییەدا وتــم هەمــوو باســەکان و ئارگیومەنتــەکان و ســەرنجەکان لــە «هەگبەی زانین»دا، ئاستی بەرزی فەلسەفەی ئەکادیمییان پاراستووە و هاوتا و هاوسەردەمن لەگەڵ ئاستی فەلســەفەی زانکۆکانی بەریتانیا و ئەمریکا و ئەو وڵاتانــەی کە بە ئینگلیــزی دەدوێــن. وەکوو لە بیبلیۆگرافییەکەدا دیارە، هەموو ئەو سەرچاوانەی کــە لەم کتێبەدا بەکار هێنراون، ســەرچاوەن بە زمانی ئینگلیزی و بەشێکی گرنگن لە خوێندنی فەلســەفە بە زمانی ئینگلیزی، هەروەهاش لەناو وڵاتانــی ئینگلیزی زمــان و ئەورووپا لــە بازنەی دیبەیتی فەلســەفەدا. زۆربەی ئەو سەرچاوانەی کە لەم کتێبــەدا ئاماژەیان پێ کــراوە، بۆ ئەوەن کــە زیاتریان لەســەر بخوێنرێتەوە و کــەم و زۆر ئارگیومەنتەکانیــان لە ٣٥ کتێبی فەلســەفیی سەرچاوەییەدا هەن کە لە ٢٠١١دا لە بەریتانیاوە لەگــەڵ خۆمدا هێنامنەوە بۆ کوردســتان بۆ ئەو بەشەی فەلسەفە کە دوو ساڵ تیایدا مامۆستای فەلســەفە بووم. ئەوەندەی ئاگادار بم، تا ئێســتا ئەو کتێبانە وەک ســەرچاوە لــە کتێبخانەکەی زانکۆکەیانــدا دانــراون؛ ئــەم کتێبانــە کتێبــی قەوارە زۆر گــەورەن و زۆربەیان لە چاپکراوەکانی زانکۆکانی ئۆکســفۆرد و کامبریج و ســتانفۆردن کە بــۆ مەبەســتی لێکۆڵینــەوە لە فەلســەفەدا لــە ئاســتە بەرزەکانی ئەکادیمیدا چــاپ کراون و بــڵاو کراونەتــەوە و منیش هەر بەو مەبەســتە لەگەڵ خۆمدا هێنابوومنەوە بۆ کوردســتان. گەر دەســتیش بەوانە ڕانەگات، ئەوا لــە ئینتەرنێتدا لەوانەیە دەســت بکــەون؛ بــەڵام وەک زۆربەی بڵاوکــراوە خۆڕاییەکانی ســەر ئینتەرنێت ڕەنگە وەک مەقالە بن یان وەک بەشێک لە کتێبەکان بن و لەوانەیە تێگەیشتنی تەواو نەبەخشــن یا هەندێک لــە ئارگیومەنتەکانیان تیــادا نەبێت. بــۆ ئەو خوێنەرانەی لە هەندەرانــن، ئاماژەم پێ کردوون کام کتێبانەن لە لیستی سەرچاوەکاندا و بڵاوکــراوەن و بــە ئاســانی لــە کتێبخانــە و کتێبفرۆشیی وڵاتەکاندا دەست دەکەون.

بــە لەبەرچاوگرتنــی خوێنــەری کــورد، چ لــە کوردســتان بن یا لە هەندەران، هەروەهاش بەو مەبەســتەی «هەگبــەی زانیــن» لای خوێنەر بۆ تاوتوێکردنی فەلســەفەی ئەکادیمی ســەبارەت بە پرســی زانین پردێــک لە نێوان هەنــدەران و کوردستان دروست بکات، «هەگبەی زانین»م بە جۆرێک نووسیوە کە: (١) زۆر پێویست بەوە نەکات

خوێنەر پێشینەی ئەکادیمیی فەلسەفی هەبێت بۆ ئەوەی لێی تێبگات. (٢) لە ئاستی ناوەرۆکی ئارگیومەنتــەکان کــەم نەکراوەتەوە، بــۆ ئەوەی تێروتەســەل بێت وەک سەرچاوە و سوودبەخش بێــت لــە توێژینــەوەی هەر ســێ بەشــەکەی فەلسـەفەدا؛ فەلسـەفەی زانسـت، لۆجیـک/ مێتۆدۆلۆجی و لە پیستیمۆلۆجیدا. هەروەهاش تا سەرچاوەیەکی بەسوود بێت لە ناو سەرچاوەکانی تردا لە پلە جیاوازەکانی خوێندنی فەلسـەفە لە زانکۆکانــدا. (٣) لە نووســینی هەگبەی زانیندا ئەوەم ڕەچــاو کردووە کە خوێنەری فەلســەفیی جیدی هەن لە دەرەوەی دەزگا ئەکادیمییەکان و زانکۆکانــدا، ئەمانــە ڕۆشــنبیرن و لای مــن زۆر گرنگــن لە کۆمەڵگــەی کوردیــدا هەروەک ئەکادیمییەکانن، ئەمانە لە هەوڵی تێگەیشتندا دەخوێننەوە، لەبەر ئەوان هەوڵم داوە بە جۆرێک «هەگبەی زانین» بنووسم و دەربڕینەکانم بخەمە ڕوو، کەمتر بچمە نــاو تەکنیکاڵەتییەوە، گەر زۆر پێویســت نەبووبێت، ئەو تەکنیکاڵەتییەی کە لە فەلســەفەی ئەکادیمیدا زیاتر پێیان ئاشناین و کاری پــێ دەکەین و خوێندنەوەی فەلســەفە بۆ خوێنەری دەرەوەی بازنەی ئەکادیمی ســەخت دەکەن، لە هەگبەی زانیندا خۆمم لێ پاراستوون.

پڕۆژەی ئەم نوسینە، بیرۆکەکەی دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی ١٩٩٣، ســەرەتای خوێندنی فەلسەفەی ئەکادیمیم لە زانکۆی لەندەندا، بەڵام تەواوکردنی دوا کــەوت. گەرچی ئەم پڕۆژەیە دوا کەوت، ئەم دواکەوتنەی گۆڕا و بووە بە بەرهەمی ســاڵانێکی زۆر لــە خوێندنــەوە و خوێندنــی ئەکادیمــی و تێگەیشــتنی من لە بابەتەکان، لەڕێی نووسینی تێــز و وتووێــژی فەلســەفی و هەڵســەنگاندنی بیرکردنەوەکانمەوە.

لێــرەدا دەمەوێــت هەندێک زانیاریی پێویســت لەســەر پێشــینەی خۆم لە فەلســەفەدا بخەمە ڕوو. وەکوو زۆر کەســی تر لە بازنەی خوێنەرانی تینــوو بــۆ تێگەیشــتن لە نــاو گەنجی کــورددا بووم، لە باشــووری کوردســتاندا لــە حەفتاکان و هەشــتاکانی ســەدەی ڕابردوو، زانینی زمانی عەرەبی هێندەی زانینی زمانی ئینگلیزی گرنگ بوو بۆ خوێندنەوە، لەبەر ئەوەی کەمتر لە ئێســتا بە زمانی کوردی کتێــب دەنووسران. لەبەر ئەمە ئێمە وەک پەپوولە بە دەوری کتێبخانەکانی سەر شــەقامی موتەنەبیــی بەغــدا و کتێبخانەیەکی تر کە نزیک لەو، لەســەر شــەقامی ڕەشید، بوو پەیتا پەیتا کتێبەکانمان دەکڕین بۆ خوێندنەوە. لــە دەیــەی حەفتــا و هەشــتاکاندا هەندێــک جووڵانــەوەی ڕەخنەگرییانــەی لیــبراڵ و چەپ لەنــاو عەرەبدا هەبــوون و کاریگەرییان لەســەر نووســین و وەرگێڕانی کتێبدا هەبوو. بە لێشــاو لە میــسر کتێــب دەنــووسران و لــە زمانەکانی تــرەوە وەردەگێڕاندرانەوە ســەر زمانی عەرەبی و لــە بەیرووت لە چــاپ دەدران و بڵاو دەکرانەوە و لە بەغدا دەفرۆشران و دەخوێنرانەوە. فەلســەفە لەڕێــی خوێندنــەوەی ئــەو نووســینانەی کە لە زمانەکانــی تــرەوە وەردەگێڕاندرانە ســەر زمانی عەرەبــی و لە بەردەســتتدا بوون؛ لــە بوارەکانی فەلســەفەی سیاســی و ئــەدەب و زانســتی سیاســەت و نووســینە جێندەرییــەکان و بواری ترەوە هاتبوونە ناو بیرکردنەوەمەوە. بەڵام هیچیان وەکــوو خوێندنــەوەی ڕاســتەوخۆی ئەکادیمی لە فەلســەفەدا بەرچاوڕوونییان پێ نەبەخشیم، هەموو خوێندنەوەیەکی ڕاســتەوخۆی فەلسەفە و دیبەیتە فەلســەفییەکانی بازنەی فەلســەفی و ئاشــنابوونم بــە فەیلەســووفەکان و خوێندنی ئەکادیمــی و لێکۆڵینــەوە و تێگەیشــتنم لــە فەلسەفەدا تەنها بە زمانی ئینگلیزی بوون و تەنها لە بەریتانیا و لە ئەورووپا بوون، لەدوای گۆڕانکاری لــە جیۆپۆلیتیکی ژیانکردنمــدا، دوای بوونم بە پەنابەرێکی سیاسی لە ١٩٨٦دا لە بەریتانیا، وا ڕێک کەوت و ڕوویان داوە.

بەتایبەتییــش ئەم کتێبــەی یەکەمی هەگبەی زانین زەمینەکەی لە فەلسەفەی ئەنەلەتیکدایە و فەلســەفەی ئەنەلەتیکیش تایبەتە بە وڵاتانی ئینگلیــزی زمــان و زۆربــەی –نــەک هەمــوو–

تێکستە فەلسەفییەکانی ئەنەلەتیک لە لایەن فەیلەسووفانی بەریتانیا و ئەمریکا و ئوسترالیا دەنووسرێن. بەکورتی پێشینە و زەمینەی فەلسەفیم لە فەلسەفەی ئەنەلەتیکدایە و بە زمانی ئینگلیزییە و بەتایبەتی زیاتر لە زانکۆی لەندەن یەکەم جار زەمینەی تێگەیشتنی فەلسەفیم لا دروست بووە، بەڵام نەمویست سنووری تێگەیشتنم لە فەلسەفەدا لە فەلسەفەی ئەنەلەتیکدا بوەستێنم، ڕووم کردە وڵاتانی تری ئەورووپا بەگشتی -جگە لە بەریتانیا- بۆ ئەوەی سەرباری ئەو پێشینەیەم لە ئەنەلەتیکدا، لە فەلسەفەی کۆنتینەنتاڵیشدا شارەزایی و تێگەیشتن بەدەست بهێنم.

لەبەر ئەوەی پڕۆژەی نووسینی «هەگبەی زانین» زۆر لەمێژە لە ئارادایە، لە هەندێک تێکستی فەلسەفیمدا بە زمانی ئینگلیزی هەندێ لە سەرنجەکانم لە ژۆرناڵ و پریسیدینە ئەکادیمییە فەلسەفییەکانی ئەورووپادا بڵاو کراونەتەوە. هەندێک جاریش بابەت و ئارگیومەنتەکان و بۆچوونەکانم بە کوردی باس کردوون، چ لە شێوەی موحازەرەی فەلسەفیدا بووبێت، یان لە کۆرسی فەلسەفی و وۆرکشۆپدا و لە بواری جیاجیای فەلسەفەدا و لە ئاستی جیاجیای ئەکادیمیدا؛ هەر ئەمەشە کە بابەتەکانی دەوڵەمەندتر کردووە. بۆ نموونە، ئەو بابەتانەی کە لەم پەرتووکەدان و پەیوەندییان بە لۆجیک و مێتۆدۆلۆجییەوە هەیە، ئامادەکردنیان دەگەڕێتەوە بۆ یەکەم جاری پرۆسەی دامەزراندنم لە زانکۆیەکی کوردیدا کە زۆرم خۆش دەویست، ئەویش زانکۆی سلێمانی لە باشووری کوردستان بوو، لە ساڵی ٢٠٠٣دا. لە کۆتا ساتی دامەزراندا نەمتوانی لەوێ جێگیر بم، ئەوەی گرنگە ئەمەیە کە ئەوکات هەندێک لەو موحازەراتانەم بە کوردی ئامادە کردبوون بۆ ئەوەی لەوێ بیڵێمەوە و بۆ خوێندکارانی زانکۆکە باسیان بکەم. هەروەهاش، ئەو بابەتانەی کە پەیوەندییان بە فەلسەفەی زانستەوە هەیە، وەک ڕیالیزم و دژە-ڕیالیزم و تیۆری ئیحتیمالات و بەیزیانیزم و کێشەی سەلماندن و ساغکردنەوە، ئەمانە جگە لەوەی هەندێکیان وەک تێکستی ئەکادیمیی فەلسەفی بە زمانی ئینگلیزی بڵاوم کردوونەتەوە، لە موحازەرەکانمدا باسم کردوون. لە ساڵانی ٢٠١١-٢٠١٣ لە بەشێکی فەلسەفەی زانکۆیەکی باشووری کوردستاندا مامۆستای فەلسەفە بووم. ئەم بابەتانە وەک موحازەرات ئامادە کراون و دراون بە بەشی فەلسەفە، هەروەهاش وەک کورتەی موحازەرە فەلسەفییەکانیشم -بە شێوازی دەستنووس- دراون بە خوێندکارانی ئەو بەشە.